

ПОНЯТТЯ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА БІОМАТЕРІАЛУ ЛЮДИНИ

Крушельницька Ганна Леонідівна,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ

У статті досліджується правова природа біологічного матеріалу, що був відділений від тіла людини, як об'єкта цивільних прав. Наголошується на нетотожності понять «біоматеріал» та «анатомічний матеріал», оскільки перше поняття поглинає друге. Обґрунтовується, що біоматеріал людини включає в себе анатомічний матеріал, вилучений з організму людини шляхом оперативного чи іншого медичного втручання з донорською метою, відновлюваний біоматеріал, який походить від тіла людини, відрізняється від органів і тканин (біологічні рідини, секрети, продукти життєдіяльності, фізіологічні виділення тощо) та який вилучається з тіла людини без донорської мети або відділяється самостійно, а також біоматеріал, створений поза людським організмом із клітин людини (кріоконсервовані ембріони *in vitro*, біопрінтні органи й тканини). Аналізуються доктринальні підходи до визначення місця анатомічних матеріалів у системі об'єктів цивільних прав як серед прихильників, так і серед противників уречевлення частин людського організму. Робиться висновок про те, що анатомічний матеріал людини як фізична субстанція, яка не має грошового еквіваленту та має корисну терапевтичну й наукову цінність, є матеріальним немайновим благом. Досліджується правова природа анатомічних матеріалів людини, видалених з організму пацієнта за медичними показаннями без донорської мети. Обґрунтовується, що їх правовий режим залежить від визначення пацієнтом подальшої долі цих анатомічних матеріалів. У разі надання дозволу на їх використання для трансплантації чи виготовлення біоімплантатів вони набувають статус матеріального немайнового блага. Якщо такий дозвіл не надається, видалений анатомічний матеріал трансформується в медичні відходи, а отже, набуває статус речі. Аналізується правова природа біологічних матеріалів, відмінних від органів і тканин, що відділяються з організму людини без донорської мети, у результаті чого робиться висновок про віднесення такого біоматеріалу до не обмежених в обороті речей, які є носіями інформації про людину, її генетичний код та стан здоров'я. Також у статті досліджуються біоматеріали, які ніколи не були частиною людського тіла, оскільки були штучно створені поза людським організмом, але з клітин людини.

Ключові слова: об'єкти цивільних прав, біомедичні технології, біоматеріали, анатомічні матеріали людини, немайнове благо.

Krushelnitska Hanna. The concept and civil law nature of human biomaterial

*The article examines the legal nature of biological material separated from the human body as an object of civil rights. The non-identity of the concepts of "biomaterial" and "anatomical material" is noted, since the first concept absorbs the second. It is substantiated that human biomaterial includes anatomical material extracted from the human body by surgical or other medical intervention with a donor purpose, renewable biomaterial that comes from the human body, other than organs and tissues (biological fluids, secrets, waste products, physiological secretions etc.), which is extracted from the human body without a donor purpose or separated independently, as well as biomaterial created outside the human body from human cells (cryopreserved embryos *in vitro*, bioprinted organs and tissues). Doctrinal approaches to determining the place of anatomical materials in the system of objects of civil rights are analyzed both among supporters and opponents of the reification of parts of the human body. It is concluded that the human anatomical material as a physical substance that does not have*

a monetary equivalent and has a useful therapeutic and scientific value is a material non-property good. The legal nature of human anatomical materials removed from the patient's body for medical reasons without a donor purpose is being investigated. It is substantiated that their legal regime depends on the patient's determination of the further fate of these anatomical materials. In the case of granting permission for their use for transplantation or the manufacture of bioimplants, they acquire the status of a material non-property benefit. If such permission is not granted, then the removed anatomical material is transformed into medical waste, therefore, it acquires the status of a thing. The legal nature of biological materials other than organs and tissues that are separated from the human body without a donor purpose is analyzed, as a result of which it is concluded that such biomaterial is classified as an unrestricted thing in circulation that is carriers of information about a person, his genetic code and state of health. The article also explores biomaterials that have never been part of the human body, since they were artificially created outside the human body, but from human cells.

Key words: *objects of civil rights, biomedical technologies, biomaterials, human anatomical materials, intangible good.*

Стрімкий розвиток сучасних біомедичних технологій приводить до появи нових об'єктів, щодо яких складаються цивільні правовідносини. Одним із таких об'єктів, чия правова природа викликає дискусії серед теоретиків і практиків міжнародного й вітчизняного права, є біологічні матеріали людини. Незважаючи на прогресивні зміни в унормуванні відносин у сфері трансплантології та клінічної ембріології, жоден із наявних правових режимів окремих видів об'єктів цивільних прав не здатний відобразити особливості людського біоматеріалу. У зв'язку із цим у Концепції щодо основних напрямів системного оновлення Цивільного кодексу України, підготовленій членами робочої групи, утвореної Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. № 650, передбачається системне оновлення нормативного масиву. Зокрема, у цьому документі пропонується проаналізувати доцільність включення до переліку об'єктів цивільних прав низки об'єктів, поява яких зумовлена розвитком медицини (наприклад, біологічного матеріалу), у зв'язку із чим вибрана тема дослідження набуває ще більшої актуальності.

Біологічний матеріал людини як об'єкт цивільних прав останнім часом привертає увагу дедалі більшої кількості науковців. Зокрема, різним аспектам проблеми визначення місця біоматеріалу людини серед об'єктів цивільних прав присвячені наукові праці С.Б. Булеци, Н.М. Квіт, В.Л. Скрипника, І.В. Спасибо-Фатєєвої, І.Р. Пташник, С.О. Сліпченко, К.О. Іллю-

щенкої, О.Р. Шишки, Н.В. Коробцової та інших учених.

Метою статті є дослідження поняття та правової природи біологічного матеріалу людини як об'єкта цивільних прав.

В Україні на законодавчому рівні термін «біологічний матеріал» можна знайти в Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 286, де під біологічним матеріалом розуміються тканини, клітини, біологічні рідини, секрети та продукти життєдіяльності, фізіологічні виділення, мазки, зіскоби, змиви, біопсійний матеріал, що отримані від людини, а також матеріал ембріофетального походження.

У п. 11.1 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я № 787 від 9 вересня 2013 р., зазначено, що гамети пацієнтів (сперматозоїди або яйцеклітини), тканина яєчка або його придатків, тканина яєчника та ембріони є біологічним матеріалом пацієнта/пацієнтів. При цьому з огляду на специфіку зазначеного нормативно-правового акта біологічним матеріалом людини вважаються саме кріоконсервовані ембріони людини *in vitro*, тобто ембріони, які створені у спеціальному лабораторному посуді або в контрольованому середовищі поза живим організмом, а отже, не перебувають в організмі жінки.

У Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів

людині» вживається інший термін – «анатомічні матеріали», під якими необхідно розуміти органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини (анатомічні матеріали мертвого ембріона (плода) людини). Оскільки кров людини – це рідка сполучна тканина, що містить клітинні елементи (еритроцити, лейкоцити і тромбоцити) та плазму [1, с. 347], кров підпадає під визначення як біологічного матеріалу, так і анатомічного матеріалу, адже ці поняття не тотожні, незважаючи на те, що представники вітчизняної доктрини цивільного права вживають їх як синоніми.

Також варто звернути увагу на те, що згідно із Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» анатомічні матеріали вилучаються шляхом хірургічного чи іншого медичного втручання, у результаті якого отримуються анатомічні матеріали людини для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів, тобто такі анатомічні матеріали спеціально вилучаються з наперед визначеною донорською метою. Своєю чергою законодавець, визначаючи кріоконсервовані ембріони *in vitro* як біоматеріал, визнає, що біологічний матеріал людини може утворюватися не лише шляхом вилучення з організму людини, а й шляхом його створення поза людським організмом, однак із клітин людини. Зокрема, сучасний стан розвитку науки дає можливість застосовувати технологію створення об'ємних моделей клітин із використанням 3D-друку, за якої зберігаються функції та життєздатність клітин, що своєю чергою дає змогу розробити та синтезувати низку інноваційних біоматеріалів, які застосовуються для вирощування живих тканин та органів [2, с. 74]. За допомогою 3D-технологій вирощують цілі тканини й органи з використанням техніки шарового друку, яка дає можливість скласти стовбурові клітини людини в певній комбінації [3, с. 14]. У зв'язку з наведеним видається можливим відносити до біоматеріалів також біоімплантати – медичні вироби, продукти медичного призначення, виготовлені з анатомічних матеріалів людини, у тому числі алотрансплантати шкіри, які можуть

виготовлятися також із використанням 3D-технологій.

Таким чином, біологічний матеріал охоплює як анатомічний матеріал людини, так і матеріал людського органічного походження, який є відновлюваним та вилучається з людського тіла з метою, відмінною від донорської (наприклад, з метою зберігання в біобанку чи діагностики стану здоров'я (біологічні рідини, секрети, продукти життєдіяльності, фізіологічні виділення тощо)), а також біоматеріал, який створюється поза людським організмом із клітин людини (кріоконсервовані ембріони *in vitro*, біопрінти органи й тканини, біоімплантати). З огляду на різний процес отримання біологічних матеріалів, який істотно впливає на ідентифікацію їх як певного виду об'єктів цивільних прав, неможливо поширювати на них єдиний цивільно-правовий режим, що буде проілюстровано нижче.

Що стосується анатомічних матеріалів людини, то серед представників вітчизняної доктрини цивільного права немає єдиної думки щодо визначення місця анатомічних матеріалів у системі об'єктів цивільних прав, а також щодо визначення моменту, з якого анатомічні матеріали людини набувають статус об'єкта цивільних правовідносин. На думку С.Б. Булеци, анатомічні матеріали можна віднести до «беззмстовних об'єктів» цивільних прав, оскільки вони перебувають у тілі людини, не схожі один на одного, їх неможливо виокремити без спеціального медичного втручання з дотриманням відповідних клінічних протоколів із їх збереження та використання [4, с. 47]. Проте з таким твердженням важко погодитися, адже, як слушно зазначає Н.В. Коробцова, до моменту фізичного відокремлення органи й тканини не мають самостійного правового статусу та є складниками людського організму, завдяки яким він існує та забезпечується його життєдіяльність [5, с. 36]. Так само вважають А.А. Серебрякова та М.С. Ворюшин, які переконані, що органи й тканини набувають статус об'єктів лише в момент відділення їх від тіла людини [6, с. 38]. Таким чином, допоки анатомічні матеріали перебувають у тілі людини, видається неможливим відносити їх до об'єктів цивільних прав, навіть «беззмстовних».

Що стосується віднесення анатомічних матеріалів до певного виду об'єктів цивільних прав, то в цьому питанні підходи науковців також розділилися. Так, на думку І.Р. Пташник, донорські органи, які вилучаються з тіла особи, є специфічними речами, якими вони визнаються з моменту їх відділення від організму, однак вони не можуть мати майнову цінність, бути товаром та є обмеженими в обороті [7, с. 69]. Ю.Є. Ходико також вважає, що всі анатомічні матеріали, які відокремлюють від організму людини, варто визначити як речі та розглядати їх як об'єкти речового правовідношення. З.В. Ромовська доходить висновку, що анатомічний матеріал, відділений від людини, володіє юридичними ознаками речі, зокрема є предметом матеріального світу та здатний породжувати цивільні правовідносини [8]. В.Г. Васильєв аргументує речово-правовий статус біоматеріалу тим, що єдиним «матеріальним» об'єктом права, відомим правовій науці, є речі [9, с. 333]. Н.В. Коробцова вказує на те, що з моменту відокремлення від тіла є всі підстави розглядати біоматеріал як річ; більше того, науковець пропонує законодавцю зайняти більш «рішучу» позицію стосовно цього блага та закріпити його в цивільному законодавстві як об'єкт цивільного права – річ [5, с. 36].

Натомість Н.М. Квіт вважає біологічний матеріал, відокремлений від людини, об'єктом цивільних прав; водночас, незважаючи на його «уречевлений» характер, його не можна віднести до майнових благ через тісний зв'язок із немайновими правами особи, адже його невід'ємною складовою частиною є особиста інформація про особу, від якої походить біологічний матеріал. На підставі цього науковець вважає, що такий об'єкт цивільних прав є особливим і не може бути віднесений до речей [10, с. 54]. Так само В.Л. Скрипник стверджує, що анатомічні матеріали не можуть за жодних умов визнаватися речами, проте їх варто віднести до специфічного самостійного предмета цивільно-правових угод, обмеженого в цивільному обороті, до якого можна застосовувати положення законодавства, встановлені для обороту речей, у частині, що не суперечить нормативно-правовим актам і сутності об'єкта цивільних прав [11, с. 64, 66]. Такої ж

думки дотримується О.Р. Шишка, який вважає, що анатомічні матеріали людини за жодних умов не можуть розглядатися як річ у юридичному значенні цього слова. Однак учений допускає можливість або поширення правового режиму речей (проте за умов, що він не суперечитиме закону, моральним засадам суспільства, суті правовідносин, які виникають із приводу анатомічних матеріалів людини, та суті таких благ), або перегляду концепції «речі» в цивільному праві завдяки охопленню терміна «річ» не лише матеріальними майновими благами, а й матеріальними немайновими благами [12, с. 72].

Досить нетипово до визначення цивільно-правової сутності анатомічного матеріалу підходить С.Б. Булеца, яка визначає його, з одного боку, як специфічний іманентний об'єкт цивільних прав, який можна назвати «благо-річчю», оскільки він задовольняє потреби й інтереси людини; з іншого боку, це річ (серце, печінка тощо), яка видаляється з людини та стає матеріальною природною річчю [4, с. 50].

І.В. Спасибо-Фатєєва, вказуючи на те, що органи й тканини людини, які не прив'язані до суб'єкта та не становлять його сутність, можуть бути віднесені до об'єктів права, зазначає, що вони вважаються благом, адже можуть бути засобом лікування й порятунку хворого реципієнта [13, с. 15]. Вважаємо такий підхід до цивільно-правової природи анатомічного матеріалу найбільш вдалим. Як стверджує О.В. Кохановська, термін «благо», який застосовується в законодавстві, означає цінність, що притаманна матеріальним предметам навколишнього світу, які створені природою чи людьми, а також людські цінності, що належать людині від природи через саме її фізичне існування або які набуваються в результаті існування в соціумі та не мають майнової цінності, можуть усвідомлюватися людиною як живою істотою чи бути притаманними створюваним нею угрупованням [14, с. 250].

У ст. 201 Цивільного кодексу України розкривається поняття «особисті немайнові блага» шляхом перелічення окремих цінностей, які не мають матеріального змісту, адже сама ст. 201 Цивільного кодексу України віднесена до глави 15

«Нематеріальні блага», що призводить до ототожнення понять «нематеріальне благо» та «немайнове благо». Однак, як слушно вважає С.О. Сліпченко, в основі поділу об'єктів на «матеріальні» й «нематеріальні» та поділу на «майнові» і «немайнові» покладено різні критерії, що підтверджує нетотожність понять «нематеріальні блага» та «немайнові блага» [15, с. 90]. Зокрема, немайними вважаються ті об'єкти, які не можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті та розглядатися як майно, не здатні бути об'єктом майнового права. Натомість майнові об'єкти можуть оцінюватися у грошовому еквіваленті та здатні бути об'єктом майнового права. При цьому не враховується матеріальна чи нематеріальна природа (сутність) об'єктів. Своєю чергою поділ об'єктів на матеріальні та нематеріальні залежить від їхньої природи, наявності чи відсутності в них фізичної субстанції [15, с. 90]. Відштовхуючись від цієї теорії, можна зробити висновок, що анатомічний матеріал людини є матеріальним немайним благом, адже будь-який анатомічний матеріал, відділений від людини, безумовно є фізичною субстанцією, яка не може бути оцінена у грошовому еквіваленті з огляду на заборону комодифікації людського тіла та його частин, однак має очевидну терапевтичну цінність для лікування пацієнтів і розвитку біомедичної науки.

У контексті дослідження правової природи анатомічного матеріалу людини доцільно звернути окрему увагу на людські субстанції, які були відокремлені від організму без мети трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів, тобто видалені під час хірургічних втручань, які проводяться за відповідними медичними показаннями, а також під час пологів і розродження (плацента та її оболонки). З одного боку, Порядок виготовлення, контролю якості та обігу біоімплантатів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 158, допускає використання таких анатомічних матеріалів (крім органів), вилучених під час оперативних втручань, якщо на це було надано письмову згоду об'єктивно поінформованого пацієнта, якому виконується оперативне втручання, що не вважається донорством. Крім того,

для виготовлення біоімплантатів можуть використовуватися фетальні матеріали людини, плацента та її оболонки, які отримані в закладах охорони здоров'я, що проводять операції штучного переривання вагітності (аборти), пологи та розродження. При цьому в положеннях ст. 19 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» передбачено, що фетальні матеріали для виготовлення біоімплантатів отримуються в закладах охорони здоров'я, що проводять операції штучного переривання вагітності (аборти), пологи та розродження, за письмовою згодою жінки, унаслідок вагітності якої отримано ці матеріали, за умови збереження конфіденційності відомостей про неї. Тобто законодавство не забороняє використання плаценти та її оболонок, які залишилися в закладі охорони здоров'я після народження дитини, для виготовлення біоімплантатів без отримання письмової згоди жінки, унаслідок пологів якої було отримано це «дитяче місце», що безперечно є законодавчою прогалиною. Таким чином, анатомічний матеріал, вилучений без спеціальної мети трансплантації або виготовлення біоімплантатів, може бути матеріальним немайним благом, якщо особа, від якої походить біоматеріал, надасть дозвіл на його використання для трансплантації чи виготовлення біоімплантатів.

З іншого боку, за відсутності такої письмової згоди пацієнта чи породіллі людський біоматеріал стає зовсім іншим об'єктом цивільних прав, перетворюється на медичні відходи. Зокрема, згідно з Державними санітарно-протиепідемічними правилами і нормами щодо поводження з медичними відходами, затвердженими Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 червня 2015 р. № 325, до відходів категорії «В» належать інфіковані та потенційно інфіковані відходи, які мали контакт із біологічними середовищами інфікованого матеріалу, а саме органічні медичні відходи хворих (тканини, органи, частини тіла, плацента, ембріони тощо). Своєю чергою патологоанатомічні та органічні операційні відходи категорії «В» (органи, тканини) підлягають кремації (спалюванню). А як слушно вказує J. McHale, медичні відходи однієї людини

можуть бути сировинним матеріалом для іншої [16, с. 128]. Це добре ілюструє хрестоматійна справа «Moor v. Regents of The University of California», де позивач, погодившись на видалення його селезінки під час лікування, не давав згоди на подальше використання його тканин університетом із комерційною метою. Він претендував, хоча й безуспішно, на перетворення власності, опосередковано домагаючись частки прав на прибуток від комерціалізації його видаленої тканини. Таким чином, на підставі викладеного можна зробити висновок, що біоматеріали, які перетворилися на медичні відходи (тобто були залишені пацієнтом без надання згоди на використання для виготовлення біоімплантатів чи з будь-якою іншою науковою або терапевтичною метою), є простими речами, і на них поширюється правовий режим речі [17].

Дещо іншою видається цивільно-правова природа біоматеріалу людського органічного походження, який є відновлюваним, вилучається з організму людини або відділяється самостійно з метою діагностики стану здоров'я, отримання генетичної інформації або зберігання в біобанку (зокрема, ідеться про біологічні рідини, секрети та продукти життєдіяльності, фізіологічні виділення). Як і анатомічний матеріал, вони мають матеріальну форму, проте можливість грошової оцінки такого біоматеріалу не буде призводити до комерціалізації тіла людини та його частин. Наприклад, досліджуючи питання донорства грудного молока, що є секретом молочних залоз, К.О. Іллющенко вказує на те, що грудне молоко як речовина, яка виділилася з організму, набуває правового режиму речі, ним можна вільно розпоряджатися й у результаті цього отримувати матеріальну вигоду або не отримувати її [16, с. 32]. Однак, на думку В.Г. Васильєва, подібні біоматеріали після їх відділення від людського організму не стають об'єктами прав, адже біологічні секрети (слиз, грудне молоко), рідини (кров, жовч, слина), фізіологічні виділення та продукти життєдіяльності, відділені від людини, не можуть зберігатися (досліджуватися) самі по собі, оскільки після їх збору псуються в короткі строки, якщо не вжити спеціальних заходів щодо їх збереження. Проте

в такому випадку біоматеріал перетворюється на біологічний зразок, який і стає об'єктом прав [9, с. 335].

Звернемося до американської судової практики. Вирішуючи справу «Веннер проти штату Меріленд» (1976 р.), суд вказав на те, що екскременти, рідкі виділення, волосся, нігті вважалися покинутими в разі відділення від тіла в силу людських звичаїв і досвіду [18]. Проте видається, що в будь-якому випадку, незалежно від вжиття заходів щодо належного збереження, такі біоматеріали є об'єктами цивільних прав – речами, які насамперед є носіями генетичного коду, інформації про стан здоров'я особи, від якої вони походять, можуть бути об'єктами правовідносин із надання медичних послуг, зберігання в біобанках, донорства та навіть купівлі-продажу, адже вітчизняне законодавство прямо не забороняє перебування в цивільному обороті будь-яких фізіологічних виділень людини чи грудного молока. Водночас з огляду на те, що кожна клітина людського тіла містить генетичний код людини та під час проведення аналізу ДНК може надати величезну кількість інформації про людину і її родину, видається, що цивільний оборот таких біоматеріалів має допускатися за умови законодавчого гарантування захисту генетичної інформації про людину.

Що стосується групи біоматеріалів, створених за допомогою людської праці поза організмом людини, то В.Г. Васильєв вважає, що, незважаючи на відсутність серед науковців єдиного підходу до визначення ознак речей, майже всі вони визнають, що від природних об'єктів речі відрізняє фактор прикладення зусиль людської праці [9, с. 332]. На відміну від біоматеріалів, які відділені від тіла людини, проте за суттю своєю є природними, незважаючи на прикладення праці людини для їх вилучення та збереження, кріоконсервовані ембріони *in vitro* та біопрінтні органи й тканини створені штучним шляхом. Однак якщо ембріони *in vitro* утворюються повністю з клітин пацієнтів – учасників процедури допоміжних репродуктивних технологій, у зв'язку із чим є об'єктами, обмеженими в обороті з огляду на їхній специфічний характер людського зародку та біологічне походження [20, с. 40], то біопрінтні

органи й тканини – це вироби, створені людиною шляхом поєднання небіологічних матеріалів із живою тканиною та призначені для заміни чи підтримання функціонально або естетично відсутньої, хворої чи іншим чином неспроможної частини тіла [21, с. 197]. Крім того, як слушно зауважує С.С. Самодурова, сучасний біопрінтний продукт хоч і є синтезом людського біоматеріалу та біосумісних речовин, проте обидва компоненти створені людиною, а не просто виділені з природного середовища, а тому й самі біопрінтні органи чи тканини не є «оригінальними» частинами тіла людини, на них не поширюються обмеження, передбачені законодавством про трансплантацію [22, с. 296]. Саме тому біопрінтні органи та тканини варто відносити до речей, не обмежених у цивільному обороті [23, с. 79].

Таким чином, не викликає сумніву, що біологічний матеріал, відділений від тіла людини, є самостійним об'єктом цивільних прав. Однак різноманітність біоматеріалу, а також способів його походження й використання свідчить про неможливість поширення однакового правового режиму на всі види біоматеріалу.

Анатомічний матеріал людини, вилучений із метою трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів, є матеріальним немайновим благом, оскільки є уречевленою фізичною субстанцією, яка позбавлена економічного змісту через заборону отримання фінансової вигоди з тіла людини

та його частин, однак має очевидну терапевтичну цінність для лікування пацієнтів та розвитку біомедицини. Так само можна визначити біоматеріал людини, вилучений у результаті оперативного втручання за медичними показаннями без донорської мети, проте використовуваний для трансплантації чи виготовлення біоімплантатів за письмовою згодою об'єктивно поінформованого пацієнта. Своєю чергою залишені, вилучені без донорської мети біоматеріали, на подальше використання яких пацієнт згоду не надав, набувають статусу медичних відходів, а отже, з матеріального немайнового блага трансформуються в речі, від яких відмовився власник.

До біоматеріалів, створених штучно поза організмом людини, проте з використанням людських клітин, доцільно відносити кріоконсервовані ембріони *in vitro* та біопрінтні органи й тканини. Однак через потенціал ембріона розвинути в людський організм та його особливості як носія генетичної інформації осіб, із чиїх гамет його створено, кріоконсервовані ембріони *in vitro* є особливими об'єктами цивільних прав, для яких необхідно розробити особливий правовий режим. Своєю чергою біопрінтні органи та тканини, незважаючи на те, що створюються з використанням людських клітин, настільки віддалені працею людини від особи, чиї клітини використовуються для біодруку, що набувають статус звичайних речей, не обмежених у цивільному обороті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шурко Н.О. Фракціонування плазми крові: класичні та хроматографічні методи отримання фактора VIII згортання крові. *Вісник Львівського університету. Серія «Біологічна»*. 2016. Вип. 73. С. 347–351.
2. Романюк О.Н., Чорний В.М. Особливості технологій 3D-біопрінтингу. *Інформатика, математика, автоматика* : матеріали та програма науково-технічної конференції, м. Суми, 18–22 квітня 2016 р. / відп. за вип. С.І. Проценко. Суми : СумДУ, 2016. С. 74.
3. Сікора В.Є. Міжнародно-правовий досвід запровадження 3D-біопрінтингу в Україні як способу для реалізації права на здоров'я. Матеріали Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт 2017–2018. Одеса, 2018. 27 с.
4. Булеца С.Б. Анатомічні матеріали як об'єкти цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 68. С. 47–51.
5. Коробцова Н.В. Правовий статус біоматеріалу людини. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 28–39.
6. Серебрякова А.А., Ворюшин М.С. Государственно-правовое регулирование использования органов и тканей человека как особых объектов гражданского права в целях трансплантации (компаративистское исследование). *Медицинское право*. 2012. № 2. С. 38.
7. Пташник І.Р. Цивільно-правове регулювання трансплантації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 211 с.

8. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: академічний курс : підручник. Київ : Дакор, 2013. 670 с.
9. Васильев Г.С. Человеческий биоматериал как объект права. *Правоведение*. 2018. Вып. 62. № 2. С. 308–361.
10. Квіт Н.М. Біологічний матеріал як об'єкт цивільних правовідносин щодо створення та використання біобанків в Україні. *Форум права*. 2019. № 3(56). С. 48–57.
11. Скрипник В.Л. Донорські органи як об'єкти цивільних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 62–67. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/13.pdf>.
12. Шишка О.Р. Правовий режим анатомічних матеріалів людини: деякі напрямки рекодифікації цивільного законодавства України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 10 грудня 2019 р. Харків, 2019. С. 66–73.
13. Спасибо-Фатеева І.В. Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 13–18.
14. Актуальні проблеми приватного права України: збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. : Р.А. Майданик, О.В. Кохановська. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2014. 564 с.
15. Сліпченко С.О. Місце об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2. С. 87–92.
16. McHale J. Waste, Ownership and Bodily Products. *Health Care Analyses*. 2000. № 8. P. 123–135.
17. Moor v. Regents of The University of California. URL: <https://www.casebriefs.com/blog/law/property/property-law-keyed-to-cribber/non-traditional-objects-and-classifications-of-property/moor-v-regents-of-the-university-of-california-2/> (дата звернення: 25.06.2022).
18. Venner v. State of Maryland. URL: <https://law.justia.com/cases/maryland/court-of-special-appeals/1976/166-september-term-1975-0.html> (дата звернення: 27.06.2022).
19. Іллющенкова К.О. Юридичні аспекти донорства грудного молока. *Право і суспільство*. 2016. № 4. С. 28–35.
20. Крушельницька Г.Л. Кріоконсервовані ембріони in vitro як об'єкти цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 37. С. 36–41.
21. Galetti P.M. Protheses and artificial organs in *The Biomedical Engineering Handbook* / ed. by J.D. Bronzino. Boca Raton : CRC Press, 1995. 1836 p.
22. Самодурова С.С. Биопринтные органы и ткани человека как объекты гражданского оборота. *Вопросы российской юстиции*. 2020. № 8. С. 293–301.
23. Иванкович А.Д., Семёнова Т.В. Биопринтинг: правовое регулирование. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D «Экономические и юридические науки»*. 2022. № 1(5). С. 76–82.